

Metodiske/teoretiske problemer omkring analyser af profitratefaldet. Den nuværende krise og den politiske strategi.*

E. Altvater: Vi er blevet enige om at diskutere problemerne i tre faser: først vil vi gerne diskutere de metodiske problemer, der er forbundet med at foretage empiriske analyser på basis af de Marx'ske kategorier, dernæst havde vi i sinde at diskutere den nuværende krise og de problemer, der har med denne krise at gøre, og efter det skulle vi diskutere den nuværende krisens politiske konsekvenser for arbejderklassen.

Jeg vil derfor begynde med en lille introduktion til de metodiske problemer, der er med at analysere akkumulationsprocessen og profitratens bevægelser.

Enhver marxist ved, at profitraten har en faldende tendens, men på et kvantitativt niveau er der ingen nødvendighed for profitraten til at falde. For hvis merværdiraten vokser, og hvis den organiske sammensætning stiger, så har profitraten ikke nogen kvantitativ tendens til fald. Derfor må problemet stilles kvalitativt, dvs. analysen må rette sig imod tendensen til fald i profitraten, imod akkumulationsprocessen og mod de strukturelle resultater af denne proces.

Jeg vil gerne give jer seks punkter, der omfatter disse strukturelle forandringer indenfor akkumulationsprocessen. Men jeg vil gerne understrege, at de er kvalitative forandringer og ikke kun kvantitative dimensioner, bestående af to eller tre tal, som er bragt sammen til et forhold, som man så kalder profitrate.

Det første punkt er, at der under akkumulationsprocessen finder strukturelle forandringer i kapitalen sted. Dette betyder, at kapitalens organiske sam-

* Diskussion mellem Paul Mattick og Elmar Altvater på Universitetscenter, den 19. februar 1975, redigeret efter båndudskrift.

mensætning selvfølgelig og nødvendigvis må stige, dvs. at den såkaldte konstante kapitaldel vokser i forhold til den såkaldte variable kapitaldel, hvilket betyder den kapitaldel, der lægges ud til arbejdskraft. Men det var kun et punkt. Et andet er, at under denne proces vokser den såkaldte faste kapitalens andel, dvs. kapital, der bliver lagt ud til produktionsmidler. Dette er den første kvalitative forandring i kapitalens struktur. Det er en kvalitativ forandring, som har konsekvenser for mange andre forhold, der er relevante for analysen af akkumulationsprocessen.

Det andet strukturelle omslag er den strukturelle forandring i arbejdsdelingen særlig mellem de forskellige brancher i en samfundsøkonomi. I ved at i mange af de højt udviklede kapitalistiske lande har der siden anden verdenskrig været meget dybtgående ændringer i branchestrukturen. F.eks. kulindustriens nedgang, olieindustriens og den kemiske industris fremvækst osv. osv. jeg kunne give jer mange eksempler, men jeg tror, at de fleste af jer selv kan komme i tanke om mange eksempler på sådanne forandringer i et samfunds branchestruktur.

Der er et tredje punkt, der er relevant for vores problem. Der finder også strukturelle forskydninger sted mellem de produktive og uproduktive erhvervsgrupper. Det vil sige, at især den del af arbejdskraften, der arbejder i den uproduktive sfære, dvs. i distributionssektoren, eller på serviceområdet, i statssektoren som militær eller politi osv. - at denne del af arbejdskraften i de højt udviklede kapitalistiske samfund vokser i stadig tiltagende grad. Dette er et udtryk for den voksende merværdi, der bliver produceret af den produktive arbejdskraft, for det er klart, at hvis denne arbejdskraft, som er beskæftiget i de uproduktive sektorer, ikke producerer merværdi, så må de ernæres af dem, der producerer merværdi. Det er derfor og kun derfor at de kaldes uproduktive arbejdere. De betales af revenuet og ikke af udlagt kapital.

Det fjerde punkt i denne sammenhæng, er statens voksende betydning. Det er klart, at hvis den uproduktive sektor og den del af arbejdskraften, der er ansat af staten vokser, er det et andet udtryk for statens voksende betydning i de kapitalistiske samfund. Jeg vil ikke her forsøge at analysere, hvorfor statens betydning vokser i de kapitalistiske lande, dvs. hvorfor statsinterventionen får en tiltagende betydning og selvfølgelig også hvorfor statens direkte overtagelse af dele af økonomien får en større betydning, men kun understrege det faktum, at staten får en voksende betydning, i det perspektiv, at dette er en af de strukturelle kvalitative forandringer, der finder sted indenfor akkumulationsprocessen. Jeg vil gerne understrege at dette ikke kun er en kvantitativ proces, men også en kvalitativ proces, hvilket er den indfaldsvinkel jeg vil benytte, ved analyser af kapitalens akkumulationsproces.

Lad mig dernæst give jer det femte punkt, som efter min mening er relevant i denne forbindelse. Dette er kapitalens voksende koncentration og centralisering, som foregår i løbet af akkumulationsprocessen. I ved, at dette er et af de meget få punkter, hvor borgerlige økonomer indrømmer at Marx's analyser var korrekte selv i det 19. og 20. århundrede, for de siger at med hensyn til koncentration og

centralisering, så var Marx den første økonom, der analyserede dette fænomen, og han havde ret i sine analyser, de var gældende på hans tid, og de er gældende i dag. Jeg mener at koncentration og centralisering betyder at den enkelte kapital, eller de enkelte virksomheder, vokser i tiltagende grad i forhold til den totale kapitalmasse i et samfund, og at de også vokser absolut. Dette er et af de punkter, der giver os en nøgle til at løse problemet m.h.t. den faldende profitrate, som jeg indledte med.

Det sidste og sjette punkt under de kvalitative forandringer, der sker under kapitalens akkumulationsproces, er arbejderklassens stigende betydning. Arbejderklassens stigende betydning, medfører ikke uden videre at arbejderklassen optræder som en subjektiv revolutionær magt. Vi ved at i USA, i Vesttyskland, måske også i Danmark og andre lande, er arbejderklassen ikke under alle omstændigheder en revolutionær faktor, men ikke desto mindre vokser den kvantitativt og undergår under kapitalens akkumulationsproces strukturelle forandringer. Jeg sagde noget om forskydningen mellem produktivt og uproduktivt arbejde, men det er ikke den eneste forandring; det er alment kendt, og understreges også i den borgerlige sociologi, at der finder en forskydning sted således, at de egentlige arbejdere kommer til at spille en aftagende rolle i forhold til funktionærerne, osv. Jeg tror at disse forhold er relevante og nødvendige at inddrage, i en analyse af kapitalens akkumulationsproces.

Det fremgår heraf, at den faldende profitrate, som er et udtryk for det modsigelsesfulde i kapitalens akkumulationsproces, ikke kun er et kvantitativt forhold mellem merværdiraten og den organiske sammensætning, men at der under akkumulationsprocessen sker kvalitative forandringer, og at det er disse forandringer der er relevante og vigtige for forandringerne i profitratens størrelse osv.

Konsekvenserne af dette er, at hvis man vil analysere kapitalens akkumulationsproces, må man ikke blot analysere profitratens kvantitative side, men *også* beskrive og analysere alle de faktorer, jeg fremhævede som kvalitative forandringer i økonomien. Kun hvis man gør det, bliver man i stand til at analysere og forstå, hvorfor profitratens størrelse forandres under en given periode.

Så vidt så godt.

Det næste, jeg vil sige noget om, er at alt, hvad jeg hidtil har beskrevet, sker som en konsekvens af den kapitalistiske produktionsmådes lovmæssigheder. Disse lovmæssigheder må nødvendigvis analyseres kategorielt indenfor rammerne af det almene kapitalbegreb - eller på tysk: 'Kapital im allgemeinen'. Men på den anden side er den kapitalistiske produktionsmådes lovmæssigheder ikke kun love, der fungerer på niveauet kapital i almenhed, men de sættes reelt igennem af de mange enkeltkapitaler, de mange enkeltkapitalister og selvfølgelig af de mange arbejdere, - og selvfølgelig af klassekampen mellem de to klasser i samfundet.

Og derfor tvinges man til ikke kun at analysere disse processer på niveauet 'kapital i almenhed' men også på det kapitalistiske samfunds overflade.

Det betyder, at alle de processer, jeg beskrev, ikke kun er processer, der finder sted på analysens logiske plan, men også på det empiriske. De erfares af kapitalister og arbejdere under specifikke former, og selvfølgelig gennem deres specifikke bevidsthedsformer, - og selvfølgelig analyseres de af borgerlige videnskabsfolk ved hjælp af særlige kategorier, selvom disse kun er systematiseringer af de normale forestillinger, som kapitalister og arbejdere nærer, - men de erfares i særlige former, som *ikke* er identiske med kategorierne på niveauet 'kapital i almenhed'.

Og nu er spørgsmålet: Hvordan er forbindelsen mellem kapitalen i almenhed - eller lad mig sige et samfunds væsenkategorier - og de empiriske kategorier på den anden side. Der må nødvendigvis være en forbindelse, for hvis der ikke var det, ville det være ensbetydende med en temmelig latterlig arbejdsdeling mellem marxistiske og borgerlige videnskabsfolk.

Jeg vil gerne her nævne en artikel som er skrevet af nogle tyske marxister i et nyt tidsskrift, »Die Gesellschaft«*, hvori de påpeger, at man indenfor rammerne af de Marx'ske kategorier udelukkende kan beskrive den såkaldte 'strukturelle historie' i et samfund, hvorimod den borgerlige videnskab, på den anden side, udelukkende er i stand til at beskrive processerne i 'hændelsernes historie'. De kalder det henholdsvis »Strukturgeschichte« og »Ereignisgeschichte«. De siger altså, at den marxistiske videnskab er inkompetent til at analysere 'hændelsernes historie', og den borgerlige videnskab ude af stand til at analysere den strukturelle historie.

Men hvis der ikke i nogen af disse videnskaber er en forbindelse mellem strukturel historie og hændelseshistorie, så har man etableret en arbejdsdeling, fordi den borgerlige videnskab er adækvat til empirisk forskning og den marxistiske til strukturel historie, og begge komplementerer altså hinanden. Derved bliver der altså ikke mulighed for gensidig kritik, eller for det, som Marx kalder »kritik af den politiske økonomi«. Det vil jeg godt fremhæve, for der *må* være en forbindelse mellem kategorierne på niveauet 'kapital i almenhed' og de kategorier, der anvendes til at analysere overfladen i et givet samfund.

Hvis man ser på et givet samfund, så ser man selvfølgelig på en totalitet af et samfund. Denne samfundtotalitet består af tre niveauer: Det første er kapitalen i almenhed, som består af alle de love for produktionen, som kan analyseres indenfor logiske, kategorielle rammer.

På den anden side har man kapitalen i almenhed's - eller væsnets nødvendige overflade i et givet samfund, som man må analysere ved hjælp af kategorier, der betegner de former, som samfundets udviklingslove kommer til udtryk i; - Loven om den faldende profitrate kommer f.eks. ikke til udtryk som en faldende profitrate på samfundets overflade, men måske i form af en øget kapitalkoncen-

* Altwater henviser til:

F. Eberle og Eike Hennig: Anmerkungen zum Verhältnis von Theorie und Empirie, i: Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie 2, ed. suhrkamp nr. 731, s. 7-110.

tration etc. etc. Og så er der det tredje niveau, det man kunne kalde den historiske overflade, hvilket henfører til, at alle disse historiske hændelser udspiller sig på samfundets overflade, dvs. de hændelser man kan læse om i avisen osv. osv.

Problemet består i at kombinere disse niveauer. Det er det metodiske problem i en marxistisk analyse af et givet samfund, for hvis man ikke er i stand til at kombinere disse niveauer, og lave en hel og integreret analyse af disse niveauer, så kan man enten kun forklare en produktionsmådes logiske lovmæssigheder, - og det er selvfølgelig meget godt - og nødvendigt; det er i hvert fald efter min mening det første trin. Men på den anden side, - hvis man vil komme frem til at kunne formulere strategiske resultater af en sådan analyse, så må man gå videre; man må analysere de empiriske data, - samfundets empiriske overflade.

Hvis man på den anden side kun er empirist, dvs. hvis man kun analyserer de empiriske data, som udsendes af de statistiske kontorer osv. så er man ikke i stand til at erkende det, som ligger bagved disse data, disse datas bevægelseslove, så forstår man ikke andet end nogle overfladiske strukturer *mellem* disse data og er ikke i stand til at indføje dem i en integreret analyse af det borgerlige samfund.

Man står altså med forskellige analyseniveauer, dvs. kapitalen i almenhed på den ene side, det borgerlige samfunds nødvendige overflade på den anden side, og endelig de historiske hændelser, der udspiller sig på denne overflade. Det betyder at man har empiriske data - empiriske erfaringer - udtrykt i nogle kategorier, som er nogle andre end kategorierne på niveauet kapital i almenhed.

Lad mig give jer et eksempel. På niveauet kapital i almenhed taler man om kapitalens akkumulation. Men på den empiriske overflade finder man ikke noget data for akkumulationen - man finder data for kapitalinvesteringer, og det er ikke det samme, hverken empirisk eller kategorielt.

Derfor er man nødt til at stille de to spørgsmål. Det første spørgsmål lyder: Hvordan opstår de empiriske kategorier, - eller hvordan udledes de af de centrale kategorier indenfor kapital i almenhed? Dvs. hvorledes kan man aflede sammenhængen mellem kategorier som investering og akkumulation? Dvs. de empiriske kategoriers udledning af kapitalen i almenhed.

Det andet spørgsmål lyder: Hvad indicerer empiriske kategorier, eller hvad *illustrerer* de i det mindste? Hvis jeg har data over investeringernes bevægelser, over investeringsprocesserne i et givet samfund - lad os sige i Danmark - så må jeg spørge mig selv, hvad en sådan talrække indicerer med hensyn til akkumulationsprocessen. Eller er disse data måske kun illustrationer til en given akkumulationsproces? Og hvis jeg formulerer spørgsmålet sådan, så må jeg i det næste trin overveje, hvordan man ud fra disse empiriske data i deres proces, så at sige kan udlede en proces, *ikke* af data, men af kategorielle forhold på niveauet kapital i almenhed.

Hvis jeg altså vil analysere profitratens bevægelser i et hvilket som helst samfund, så må jeg først konstatere, at det er umuligt at finde profitraten ud-

trykt i de borgerlige statistiske data. Det er umuligt, og derfor er enhver måling af profitraten i sit direkte udtryk umulig. Men på den anden side er der muligheden for at profitraten måske udtrykker sig i et andet forhold på den empiriske overflade, måske i kapitalrentabiliteten, som de borgerlige videnskabsfolk og økonomer beregner, - jeg må altså stille spørgsmålet om, hvorvidt det er muligt at denne kapitalrentabilitets bevægelser over tid kan være en indikator for profitratens bevægelser over tid. Det vil sige at de altså ikke er identiske, men deres bevægelser åbner mulighed for at sige, at hvis kapitalrentabiliteten falder så må profitraten nødvendigvis også falde. Ikke desto mindre er de ikke identiske.

Dette er en del af de problemer, som det er vigtigt at diskutere, hvis man vil analysere, - ikke kun kapitalen i almenhed på det logiske plan, men også videre kapitaludviklingen, som den foregår historisk. Den logiske og historiske analyse af kapitaludviklingen er ikke den samme, men problemet og det man må kræve er, at de ikke falder fra hinanden, men sammenføjes. De må nødvendigvis kobles sammen, det vil jeg gerne understrege her. Jeg mener det er muligt at føje dem sammen, jeg kan give eksempler på at det kunne være muligt, men der er selvfølgelig et stort arbejde der skal gøres med at løse alle de problemer, som dette involverer.

Jeg tror jeg bør slutte her med disse spørgsmål og problemer, og give plads til lidt diskussion, og efter diskussionen tror jeg det er bedre at fortsætte med den nuværende krise, og alle de problemer *den* rejser.

P. Mattick: Marx forsøgte at forklare kapitalismens udviklingstendenser. Han baserede hele sin analyse på arbejdsværditeorien, og udarbejdede i det første bind af Kapitalen, og i det andet bind, som blev skrevet før det første, en slags model, til at illustrere de indre modsigelser i den kapitalistiske udvikling, som udspringer af kapitalens udbytning af arbejdskraften. Denne udviklingslinie, dvs. Marx's model, som er kendt som kapitalens stigende organiske sammensætning og dennes konsekvens: loven om profitratens faldende tendens, var selvfølgelig en total abstraktion fra virkeligheden, for så vidt som virkeligheden tilhøyles i markedsrelationerne. Det var et abstrakt system, hvori der kun eksisterer to klasser: kapitalister og arbejdere, hvor hele udviklingen er baseret på totalkapitalens udvikling og hvor merværdiraten holdes konstant.

Hvis man går ud fra at arbejdets produktivkraft stiger ligesom under alle tidligere produktionsmåder, blot i forstørret målestok, noget der udtrykker sig ved at mindre arbejdskraft ved hjælp af den teknologiske udvikling kan producere flere genstande, - så ser man, ved at overføre dette princip på den kapitalistiske produktionsmåde, en tiltagende modsætning mellem den konstante og den variable kapitalandel. Fordi profitraten bestemmes i forhold til hele kapitalen, og ikke kun i forhold til den variable kapitalandel (den bestemmer udelukkende merværdiraten) må profitraten nødvendigvis falde under den kapitalistiske udvikling henimod dens endelige udslettelse. Marx pointerede selvfølgelig i slutningen af denne forklaring, at tendensen udelukkende er en abstraktion, som i virkeligheden

modvirkes af mange andre kræfter, der forhindrer denne lov i at sætte sig igennem rent. Han understregede, at på trods af det faktum, at de modvirkende tendenser fungerer imod tendensen - noget som må overvejes i forbindelse med kapitalens reale udvikling - så må de indbyggede, immanente modsigelser i kapitalismen, på grund af den kapitalistiske produktionsmåde, i tidens løb komme til udtryk, og få profitraten til at falde, ikke kun i abstrakt forstand som det beskrives i Kapitalen, men med visse modifikationer også i virkeligheden. Dette udviklings-skema, der siger at profitraten nødvendigvis må falde i takt med den stigende organiske sammensætning, er imidlertid kun plausibelt, hvis man forbliver på det abstraktionsniveau, som Marx har valgt. Hvis man bringer realiteterne ind i billedet, så vil værdiloven selvfølgelig ikke fungere på den måde, som den bliver skildret i Marx's system.

Problemet er, hvad det er, der er det væsentlige når man beskæftiger sig med den faldende profitrate i det lange løb, hvis den på kort sigt, og måske et langt stykke tid fremover, vil blive modvirket af kræfter som så at sige vil sætte denne lov til side. I den socialistiske bevægelse har man længe påpeget - her er Rosa Luxembourg et eksempel - at denne lov om profitratens fald er temmelig meningsløs, fordi den ikke har nogen større betydning end håbet om at solen vil holde op med at skinne en dag. Det er en proces, som ligger alt for langt ude i fremtiden, for kapitalismen vil altid være i stand til at overvinde den faldende profitrate ved hjælp af modforholdsregler, som får arbejdets produktivkraft til at stige tilstrækkeligt, og dermed får merværdiraten til at stige tilstrækkeligt til at modvirke, kompensere for og ophæve profitratens tendens til fald. Man skal altså ikke lægge alt for megen vægt på dette aspekt af den Marx'ske teori.

Sagen er simpelthen den, at Marx i dette abstrakte system for kapitalismens udviklingstendenser, som munder ud i den faldende profitrate, ikke kun forsøgte at forklare kapitalakkumulationens generelle udviklingstendenser, men også havde i sinde at etablere en kriseteori. Han gik ikke ud fra, at der i denne akkumulationsproces ville være en konstant profitrate. Han var selvfølgelig fuldstændig klar over, at merværdiraten nødvendigvis må stige under akkumulationsprocessen, på grund af den stigende organiske sammensætning, og hvis merværdiraten vokser tilstrækkeligt, dvs. hvis arbejdets produktivkraft stiger nok, til at gennem merværdimassen at kompensere for profitratens tendens til fald, så vil profitraten selvfølgelig ikke falde i virkeligheden. Men han påpegede på meget abstrakt vis, at hvis man sætter en specifik kapital til et hundrede, med en bestemt organisk sammensætning og sammenligner den med en anden kapital på et hundrede, med en højere organisk sammensætning, så vil man på denne abstrakte baggrund opdage, at den laveste organiske sammensætning afkaster en højere profitrate end den højere organiske sammensætning. Det vil i en forstand sige, at profitraten nødvendigvis må falde hele tiden, så længe kapitalens organiske sammensætning stiger, men man kan kun påvise dette hvis man ikke indtager hele kapitalen men kun et aspekt af den, i dette tilfælde en kapital med gennemsnitlig sammensætning, - så kan man demonstrere, at der på grund af den højere organiske sammensætning må opstå en lavere profitrate. Men for-

di merværdimassen kan vokse hurtigere end profitraten falder, vil man aldrig kunne vise denne lov, som kan udledes teoretisk, som et empirisk faktum i virkeligheden.

Dette betyder, at profitratens immanente tendens til fald, som ikke kan løsrives fra den kapitalistiske udvikling, er latent under betingelser, hvor merværdiraten kan hæves tilstrækkelig til at øge kapitalens afkast, at den altså da eksisterer kun som en mulighed og ikke som en realitet.

Det vil altså med andre ord sige - for ikke at gøre dette her for langt - at så længe som kapitalen akkumulerer tilstrækkeligt, hvis dens ekspansionsrate er stor nok, kan man aldrig afdække en tendens til en faldende profitrate i virkeligheden. Selve det faktum, at kapitalen akkumulerer får dens organiske sammensætning til at stige, og fordi den gør det får den samtidig arbejdets produktivkraft til at stige, - hvis denne stiger nok, vil den selvfølgelig kompensere for profitratens immanente tendens til fald, og disse teoretiske overvejelser vil således ikke være synlige i den kapitalistiske virkelighed.

Det vil sige, at man udelukkende kan demonstrere profitratefaldet under betingelser, hvor merværdiraten ikke længere kan stige tilstrækkelig til at fortsætte kapitalens akkumulation, hvor arbejdets produktivkraft i forhold til kapitalens størrelse, ikke er tilstrækkelig høj til at skabe en profitmasse, som kan fortsætte akkumulationsprocessen. I det øjeblik hvor akkumulationen holder op, hvor arbejdets produktivkraft ikke længere kan stige og derfor stikker en kæp i hjulet for en accelererende akkumulations krav, - i det øjeblik må profitraten falde.

Det vil altså sige, at profitratefaldet kun kommer til udtryk i depressionen, - kun viser sig i virkeligheden i en krisesituation. Kun under sådanne betingelser kan man også empirisk vise, at profitraten falder.

Man kan altså finde ud af, - hvad jo også er rigtigt - at nedgangsperioden og krisen er karakteriseret ved at kapitalens profitrate faktisk falder, og det til en grad, hvor mange kapitaler går fallit, hvor mange kapitaler værdiformindskes; til en grad hvor hele samfundet er ved at gå i opløsning. Således vil profitratens fald kun vise sig i virkeligheden i krisens reale gennemslag og kan altså ikke konstateres i nogen akkumulationsproces, selvom det er en immanent lovmæssighed, der skyldes kapital - arbejde forholdet.

Det vil sige, at det ikke er muligt, f.eks. ved hjælp af borgerlige data under den proces, hvor akkumulationen stadig fortsætter, at finde ud af i hvilken grad arbejdets produktivkraft allerede falder under ekspansionsprocessen, for på den måde at antyde en faldende profitrate. Profitraten må falde i virkeligheden før den kan konstateres på markedsniveauet. Selvom faldet altså er en realitet længe før, p.g.a. at produktiviteten ikke stiger hurtigt nok, til at møde akkumulationens krav, må dette faktum først erfares i form af sine konsekvenser i form af en real nedgang i markedsökonomien, før man virkelig kan vise at profitraten falder i virkeligheden.

Det vil sige at borgerskabet ikke kun mangler det statistiske apparat til at finde ud af, om arbejdets produktivkraft stiger tilstrækkelig til at imødekomme de krav, en accelereret akkumulation på global målestok stiller. Der kan altså

ikke findes data, der viser dette på verdensplan, noget der ville svare nogenlunde til begrebet »totalkapitalen«. Disse data kan ikke fremskaffes, selv ikke af borgerlige økonomer, fordi de ikke går til selve produktionssfæren. Da de ikke bygger på arbejdsværdiloven har de hverken midler eller noget statistisk apparat til at finde ud af forholdet mellem totalprofitten i verdensøkonomien i forhold til behovene for en udvidet akkumulation på ethvert tidspunkt. Dette er den eneste objektive baggrund for en kapitalistisk opgang og ekspansion. Og fordi de ikke har disse data, som ikke er indsamlet, og som heller ikke kunne findes, hvis økonomerne forsøgte, vil krisen altid overraske kapitalisterne, ligesom den overrasker alle andre, som noget der pludselig falder ned fra himlen, noget der overhovedet ikke var tegn på var i vente, noget som ikke tidligere var synligt som en tendens.

Fra et marxistisk synspunkt kan man f.eks. sige, at selve det faktum at prosperiteten accellerer meget hurtigt, at kreditmekanismerne udvides meget hurtigt, viser at højdepunktet måske allerede er præget af formindskede profitter i produktionen. Således at akkumulationens højdepunkt, allerede er et tegn på at krisen nærmer sig. Men dette er kun muligt fordi man har denne marxistiske teori i baghovedet, og kan gå ud fra at kreditudvidelsen, og denne hektiske aktivitet kan have en anden årsag; der er altså i det mindste for marxister en vis mulighed for at konkludere at disse sidste hektiske stadier i et boom, er kendetegnet ved at bag ved al denne aktivitet er profitraten allerede i et alvorligt misforhold til de profitter, der kræves for at udvide totalkapitalen. Det vil altså sige at akkumulationens kulmination er det bedste tegn på at krisen nærmer sig. Det betyder at i det mindste marxister med deres teori - selvom de heller ikke har nogen empiriske data og heller ikke mulighed for at få nogen til at bevise at kapitalens stigende organiske sammensætning automatisk medfører en faldende profitrater - alligevel har mulighed for at benytte visse erfaringer i markedsøkonomien som en indikator på, i hvilken retning kapitalismen vil bevæge sig. Og dog kan man aldrig opnå fuld sikkerhed for at ens spekulationer er korrekte. For kriserne i det kapitalistiske samfund er ikke kun forårsaget af de modsigelser, som stammer fra den stigende organiske sammensætning og den faldende profitrater, der er mange andre modsigelser i kapitalismen.

I Kapitalens tre bind kan man læse om de mange krisemuligheder; kriser, der fremkommer p.g.a. vanskelighederne i cirkulationsprocessen, kriser, der udspringer allerede af varens metamorfoser. Der er alle mulige slags kriser, også politiske, som f.eks. borgerkrigen i USA eller andre ydre forhold, som f.eks. guldfundene i Californien - og mange andre forhold kan have en afgørende indvirkning på kapitalismens øjeblikkelige udvikling. Der er altså mange ekspansionsmuligheder lige så vel som regressionsmuligheder i den kapitalistiske økonomi, som er uafhængige af den kapitalistiske udviklings immanente love, dvs. uafhængige af profitraternes faldende tendens. Dette vil altså sige, at den krise, som udvikles i den marx'ske teori kun vedrører den krise, som ikke er forårsaget af nogen ydre forhold, som ikke skyldes nogen disproportionaliteter, der opstår indenfor den kapitalistiske økonomi, men som stammer direkte fra for-

holdet mellem kapital og arbejde i produktionen. Dvs. en krise der udgør fra den modkapital og arbejde i produktionen. Dvs. en krise der udgår fra den modsigelse, at kapitalens ekspansion er en ekspansion på basis af en voksende merværdi, der tilfalder arbejderklassen, og den værdi, den må skabe, for at udvide kapitalen.

Den faldende profitrato, og kriserne, som er et resultat heraf, er iflg. Marx's overakkumulationsteori, den krise, som er specifik for det kapitalistiske system, og immanent i det. Det er en krise, som kapitalismen ikke kan undgå, selvom man måske kan skaffe sig af med disproportionaliteterne indenfor det kapitalistiske system, ved at organisere kapitalismen på en eller anden måde, frembringe et bedre forhold mellem udbud og efterspørgsel, alle disse ting som måske kunne opnås indenfor kapitalismen. Men den grundlæggende modsigelse mellem kapital og arbejde, som bestemmer kapitalens ekspansion, som en ren ekspansion uden hensyn til alle andre sociale behov, - denne grundlæggende krise kan aldrig overvindes indenfor kapitalismens rammer, og derfor er denne overakkumulationsteori, denne teori om modsigelsen mellem profitraten og kapitalens akkumulationsbehov noget, som marxister skal holde fast ved og insistere på; det er det vigtigste aspekt med hensyn til krisemekanismerne.

Angående spørgsmålet om det er muligt at anvende data, som er indsamlet af den borgerlige økonomi og de statistiske kontorer, vil jeg gerne først sige følgende:

Det er sandt at Marx's teori om akkumulationen er baseret på en abstraktion, dvs. den ser bort fra bytterelationerne og de problemer, der knytter sig hertil, og som viser sig på markedet på overfladen. Den forudsætter f.eks. at der ikke er nogen realiseringsproblemer, at arbejderne altid får deres arbejdskrafts fulde værdi, den forudsætter så at sige de bedst mulige betingelser under kapitalismen, og under selv de bedste og mest ideelle ekspansionsmuligheder under kapitalismen må profitraten falde under alle omstændigheder; systemet må under alle omstændigheder bryde sammen før eller senere, og sammenbrudstendenser vil komme til udtryk i tilbagevendende kriser, som igen og igen tvinger kapitalisterne til at genoprette en tabt rentabilitet, til at fortsætte ekspansionsprocessen.

Den borgerlige teori er også en abstraktion, dvs. den abstraherer fra produktionsrelationerne. Sagen er, at hvis man ser bort fra produktionsforholdene, fra modsætningerne mellem kapital og arbejde og fra ekspansionstvungen, som er nødvendig for en gunstig kapitalistisk udvikling, hvis man udelukkende begrænser sig til markedsrelationerne og ser bort fra produktionen, så har man ikke nogen mulighed for at forstå i hvilken retning og hvordan dette system fungerer, hvad de data, man kan finde, betyder i virkeligheden. Mens det f.eks. er muligt at gøre sig overvejelser om markedsrelationerne *via* produktionsforholdene, dvs. hvis man gør som marxisterne gør, som starter med produktionen, så kan man ved hjælp af dette i en vis grad nå til en forståelse for hændelserne i cirkulationen, for det der sker på markedets overflade. Men hvis man begrænser sig til kun at arbejde med markedets overfladefænomener, og dermed ser helt bort fra produktionen, så er man ude af stand til at forstå

selv det, som man *forsøger* at forstå: det kapitalistiske samfunds fremtrædelser på overfladen. Det er korrekt, at det kapitalistiske samfund i løbet af de sidste 50 til 100 år har udviklet enorme mængder af økonomisk statistik, af data som har at gøre med kapitalismens udvikling. Selvfølgelig har de borgerlige kategorier overhovedet ikke noget at gøre med de værdikategorier, som den marxistiske teori opererer med. Sammenligninger mellem dem begge er en praktisk umulighed, fordi de nødvendige data ikke kan findes.

Jeg vil gerne understrege for det første, at det eksisterende statistiske materiale ikke kun er ukorrekt, eller snarere ekstremt vagt og måske for det meste direkte forkert, men at det kun er folk, som læser aviser og tidsskrifter, hvor statistikkerne optræder sort på hvidt på tryk, som er meget imponerede af dette og betragter det som en slags virkelighed. Statistikerne selv, som sammenholder statistikkerne, de ved bedre, de er indbyrdes uenige om, hvorvidt deres metoder har nogen validitet eller ej. Og de største kritikere af de borgerlige statistikker er statistikerne selv, som altid forsøger at vise, at gårdagens statistiker og metoder ikke er anvendelige til det, der var hensigten. Det vil altså sige, at al statistik er fuldstændig upålidelig, og samtidig har den visse grundlæggende fejl og mangler. Hvis disse grundlæggende fejl så bare førtes videre hele tiden så kunne man måske, selvom man har de forkerte kvantitative udtryk for forholdet mellem et år og det næste, alligevel se en tendens i udviklingen. Men så forandres statistikkens metoder hvert tiende eller endda hvert femte år, og pludselig har man et kaos af forskellige metodologiske tilgange i en bestemt tidsperiode, som på ingen måde kan arbejdes sammen til et helt system. Kun fordi man har en dårlig hukommelse går man ud fra, at hvad statistikerne fortæller en skete i løbet af de sidste 50 år, faktisk fandt sted. Hvis man kunne huske, så ville man se, at hvad statistikerne siger, altid er forkert - det betyder aldrig noget.

Men sagen er, at selv hvis de var meningsfyldte og korrekte, enten kvantitativt eller til at fremstille en tendens, selv under de bedste omstændigheder, ville det eneste man havde være et udtryk for en allerede overstået situation. Statistiker er altid historiske - de fortæller altid noget, der skete i fortiden, de er ude af stand til indenfor den kapitalistiske struktur, at fortælle hvad der skal ske i fremtiden. Fordi kriserne vil bryde ud uventet, og fuldstændig uden hensyn til fortidens tendenser, hvis proportionerne mellem profitterne og akkumulationens behov er således at produktionen ikke kan fortsætte. Dette betyder at den, som et udtryk for fortiden, selv i heldigste fald, er uanvendelig til selv meget begrænsede forehavender, f.eks. til meget kortsigtede prognoser. I de sidste 50 år har der eksisteret institutter for konjunkturforskning, - og der er f.eks. bøger, som siger, at alle de forudsigelser, som nogensinde er produceret af statistikere, ved at projicere fortidens statistikker ind i fremtiden, at alle konjunkturprognoserne har vist sig at være forkerte. Og fordi det er fejlagtigt kan selv borgerskabet ikke bruge sit eget empiriske materiale. Det hele er klart - det kapitalistiske system er ikke modtagelig for nogen fornuftig forståelse af, hvad der foregår; fordi det er et kapitalistisk system, kan man ikke fatte det empirisk og der kan ikke frem-

skaffes nogen statistikker, hvormed man kan operationalisere nogen udviklings-tendens.

Fordi systemet er et kapitalistisk system, opstår dets kriser ud af betingelser, som ligger udenfor såvel borgerskabets som marxisternes kontrol og viden. Derimod kan vi, som har den marx'ske teori, på en eller anden måde ved hjælp af denne teori, forstå de tendenser, der er virksomme, hvorimod borgerskabet er fuldstændig ude af stand til at forstå noget som helst af, hvad der foregår i deres eget samfund.

Derfor er hele denne læggen vægt på at gøre marxismen empirisk, ved at bruge borgerlige statistikker, et sisyfosarbejde, det er et formålsløst arbejde, - hvad der er nødvendigt er, ved hjælp af *vore* kategorier betragte virkeligheden - ikke for at producere et paper, et eller andet stort værk, som viser hvordan profitraten udvikler sig, - men hvad vi bør gøre er følgende: fordi vi kender til kapitalismens indre modsigelser kan vi næsten intuitivt bedømme hvornår en krise når det punkt, hvor den øjensynlig ikke særlig hurtigt kan overvinde sine egne vanskeligheder. Således kan vi f.eks. forudsige en krises sandsynlige varighed, - ganske vist er det kun en sandsynlighed, men alligevel så har vi da i det mindste mulighed for at operere med sandsynligheder, noget som borgerskabet overhovedet ikke har.

Vi kan f.eks. nu gå ud fra - fordi krisen *er* der - at fordi reaktionerne på krisen er begrænsede p.g.a. specifikke historiske omstændigheder, som vi vil komme ind på senere, så vil krisen sandsynligvis uddybes. Men at sige dette med sikkerhed, eller at basere dette på Marx' faldende profitrater, eller på nogen empiriske statistikker er en umulighed. Det forbliver som en rimelig antagelse. Men det er en fornuftig antagelse som leder os til at arbejde i en bestemt retning; ved at gå ud fra at krisen vil uddybes, går vi ud fra at kampen mellem kapital og arbejde vil skærpes osv.

Det vil altså sige at det empiriske aspekt ved marxismen, er den reale udvikling og *ikke* den statistiske.

Altwater: Måske skulle jeg forsøge at komme med et svar. Der er mange punkter, hvor jeg er uenig. Jeg vil nævne nogle af dem, ikke dem alle fordi det ville betyde at jeg måtte holde endnu en forelæsning på ca. en halv time, derfor vil jeg koncentrere mig om måske to eller tre punkter.

Det første drejer sig om virkeligheden. Hvad er virkelighed? Selvfølgelig er der ikke nogen der ville sige, at det, man finder i statistiske bøger osv. er virkelighed. Men hvordan fanger man virkeligheden i produktionsprocessen, i fabrikken eller virksomheden, eller det man ser arbejderne konsumere på gaden osv. Det er selvfølgelig en slags virkelighed, og jeg tror, at det er et meget vanskeligt problem at sammenfatte denne virkelighed på et niveau, som omfatter hele samfundet, og ikke kun den enkelte hændelse, altså indenfor de kategorielle rammer, som man arbejder med. Og man arbejder med et særligt kategorielt apparat ikke kun for at forstå samfundet, men for at 'gætte' de tendenser, dette samfund udvikler sig efter - ikke for at lave forudsigelser af statistisk art. Det er meget vigtigt

for alle, og især for arbejderklassen og dens organisationer, at vide, om de kapitalistiske samfund på verdensmarkedet vil blive i stand til at klare et nyt boom efter den nuværende krise, ligesom det i 50'erne og i 60'erne. Eller om de kapitalistiske samfund ikke er i stand til at indlede et sådant boom, og derfor vil blive rystet af strukturelle kriser, vil blive rystet af en permanent arbejdsløshedsprocent på måske 5, 6 eller mer, vil blive rystet af skærpede modsætninger mellem kapitalister og arbejderklasse, modsigelser mellem de socialistiske og de kapitalistiske lande, mellem de såkaldte underudviklede og de udviklede lande osv.

Jeg vil ikke komme med nogen spådomme, men jeg må vide hvad der vil ske for at blive i stand til at udvikle en strategi for arbejderklassen, eller lad mig sige: hvad der sandsynligvis vil ske i den nære fremtid. Jeg kan altså ikke vide om den vesttyske kapitals profitrate i 1977 vil være på 5% eller på 25%, men jeg kan vide, og jeg må nødvendigvis vide, om profitraten er stor nok til at holde akkumulationsprocessen i gang, og dermed til at inddrage hele arbejdskraften i produktionsprocessen, eller om dette ikke er muligt. Og derfor forsøger jeg at finde ud af, hvad der sker med den kapitalistiske økonomi.

Og for at finde ud af hvad der konkret foregår med den kapitalistiske økonomi i en historisk fase, dvs. i 70'erne, må jeg forske i denne kapitalistiske udviklingsfase, måske koncentreret omkring et specifikt land, måske koncentreret omkring at få analysen til at omfatte hele verdensmarkedet. Og så er det ikke tilstrækkeligt at sige, at det kapitalistiske samfund er et samfund, der altid producerer cykliske kriser, - selvfølgelig, det ved jeg, og jeg er enig med dig når du siger, at disse kriser er resultatet af overakkumulation af kapital, - det er de selvfølgelig. Jeg ved at den nuværende krise i sidste instans er et resultat af overakkumulation, men det er nødvendigt for mig at vide, om kapitalismen vil være i stand til at overvinde denne krise og fortsætte med en ny akkumulationsproces, med et nyt boom. Det er det problem, jeg står overfor, og derfor må jeg *også* se på de empiriske data, ikke fordi jeg tror på dem, på at de er korrekte, jeg kender alle de problemer, du opregner, problemer som også de borgerlige statistikere kender til, - det er ikke det, der er problemet. Sagen drejer sig om at finde ud af hvad der sker med kapitalismen i denne specifikke historiske situation, hvad der er dens sandsynlige udvikling, og perspektiverne deri, for at finde ud af, hvad der må gøres, hvad det er for en situation, arbejderklassen og dens organisationer står overfor. Det var det ene punkt, jeg ville understrege.

Og nu det andet, - det hænger selvfølgelig sammen med det første, men er alligevel noget andet.

Kammerat Mattick siger, at profitraten kun kommer til udtryk i depressionen - jeg er enig i, at profitraten viser sig, når den falder, og akkumulationen går i stå, men problemet er hvad der er virkelighed under kapitalismen; er krisen den eneste virkelighed under kapitalismen, hvor alle produktionsmådens lovmæssigheder kommer frem på overfladen, hvor man kan erfare dem direkte - det er selvfølgelig et problem.

Erfarer arbejderklassen f.eks. ikke kapitalismens modsigelser i en fase med boom? Måske erfarer den modsætningerne indenfor arbejdsprocessen og på

fabriksniveau, dvs. under alle kapitalistens forsøg på at intensivere arbejdet, på at forandre arbejdsbetingelserne ved stigende produktivitet. Men kapitalismens modsigelser kan bedst erfares af arbejderklassen når den smides ud fra sit arbejde, dvs. i krisen. Da viser virkeligheden selv sin modsætningsfulde karakter og afslører at den ikke er i stand til at opfylde menneskenes behov, noget som den synes at være i stand til under opgangsfasen. OK, det er det ene forhold.

Men den anden side er, at det ikke kun er krisen, som er den reale virkelighed i kapitalismen, for den kapitalistiske udvikling forløber i form af den industrielle cyklus, og kan ikke foregå på anden vis. Alt dette følger af samfundets struktur, som på typisk vis undersøges af Marx.

Marx taler i denne sammenhæng først om produktionens love, lovene for udviklingen i produktionsprocessen - akkumulationsprocessen. Alle de berømte kapitler i første og tredje bind af Kapitalen bærer titlerne 'den generelle lov om kapitalens akkumulation'. Men i de samme kapitler finder man ud af, at lovene, fordi de er modsigelsesfyldte, kun er tendenser i dette samfund. Paul Mattick understregede også dette forhold, og det er jeg fuldstændig enig med ham i. Det vil altså sige, at modsigelserne indenfor systemet deformerer dets lovmæssigheder til udviklingstendenser; derfor kaldes det berømte kapitel i tredje bind: loven om profitratens *tendens* til fald. Men på den anden side kommer disse modsætninger, som er karakteristiske for systemet, til udtryk i selve udviklingsprocessen. De kommer til udtryk i cyklisk form. Denne cykliske form er karakteristisk for tendenserne i det kapitalistiske samfund, og det vil sige, at såvel booms som kriser er karakteristiske for kapitalistiske samfund.

Hvis Paul Mattick taler om at profitraten kun kommer til udtryk i krisen, så ligger der her en fejl, efter min mening, fordi profitratens tendentielle fald må nødvendigvis også have en cyklisk form, det må komme til udtryk både i et boom og i en kriseperiode; ellers er der en fejl, for så må man sige, at kun krisen er virkelighed og ikke boomet. Man må altså også være i stand til at vise den voksende profitrate i boomet ligesom den faldende rate i kriseperioden.

Jeg er selvfølgelig enig med dig, hvis du siger at både arbejderklassens og borgerskabets *erfaring* af kapitalismens modsigelsesfyldte karakter går lettere, og er tættere på i krisen, det er klart. Men for en marxist, som beskæftiger sig med virkeligheden i en særlig periode af kapitalakkumulationen, er det nødvendigt at analysere profitraten både i boomet og under krisen. Det vil jeg gerne understrege.

Jeg sagde, at det ikke er muligt at opspore profitraten empirisk i de borgerlige statistikker, men det skyldes ikke den borgerlige statistiks fejl og mangler; det skyldes det principielle faktum, at profitraten ligesom værdibegreber ikke viser sig på samfundets overflade. Og fordi kun det, som viser sig på overfladen kan måles af den borgerlige statistik, så er det umuligt at de forhold, som ikke kommer frem på samfundets overflade kan beregnes og registreres af de statistiske kontorer. Følgelig viser profitraten og værdi-kategorierne sig ikke på overflade og kan derfor ikke måles; det er den principielle årsag, for man kan ikke vise

kategorier som er bundet til Marx's kategorielle niveau: kapital i almenhed, i en empirisk analyse.

Man kan altså ikke vise værdibevægelserne, men er kun i stand til at måle dem som priser, - og det er en anden sag, som involverer hele transformationsproblemet, og alle de tilfældige bevægelser, som data'erne foretager osv. osv. Man kan ikke udelukke alle disse tilfældige bevægelser, de indgår i målingerne og derfor er disse data problematiske. Jeg er derfor enig med Paul Mattick hvis han advarer mod at bruge disse data, men efter min mening, og det er det centrale, er det en meget problematisk position at påstå at profitraten kun kommer til udtryk i nedgangsperioden. Den *må* vise sig også i andre faser af den industrielle cyklus. Ellers får man det problem at kun skærpelsen af modsigelserne i det borgerlige samfund er virkelighed indenfor ens begrebsapparat. Hvis man siger at kun i krisen, altså i den situation, hvor modsætningerne skærpes, viser profitraten og andre kategorier sig, så reducerer man sin argumentation, en reduktion af samfundets modsigelser til selve kriseformen. Man bliver derved ikke i stand til at lægge nogen strategi for arbejderklassen i perioder, hvor disse modsigelser ikke er så skærpede, at de er en typisk krise, som kan erfares umiddelbart. Derfor tror jeg også at der er et politisk problem i det. Det var det jeg forsøgte at understrege, og måske ville det være meget godt og nyttigt at diskutere disse problemer her.

Mattick: Man kan ikke have en reelt faldende profitrater i en periode med boom. For boomet er overhovedet kun muligt på grund af kapitalens ekspansion. Det betyder tillægsinvesteringer, ekstra konstant og ekstra variabel kapital, hvilket betyder at profitraten må være stor nok til at gøre investeringer mulige. Det vil altså sige, at selve eksistensen af en akkumulationsproces og et boom, - og akkumulation og boom er identiske, for uden akkumulation har man hverken boom eller depression, - viser, at der ikke er nogen faldende profitrater under boomet. Profitratens tendens til fald går i to retninger, på den ene side får den den konstante kapital til at vokse i forhold til den variable, og som en konsekvens heraf har totalkapitalens profitrater en tendens til at falde; på den anden side får det arbejdets produktivkraft til at stige i selv samme proces, og får merværdiraten til at stige for at kompensere for dette fald.

Hvis denne modsigelse mellem den voksende merværdirate og den stigende organiske sammensætning udvikles langt nok, så kommer der selvfølgelig et punkt, hvor det bliver åbenlyst i virkeligheden, at det er umuligt at fortsætte akkumulationsprocessen, fordi profitterne ikke er der til at gøre det muligt. På dette punkt, sætter depressionen og krisen ind og indikerer en faldende profitrater og viser den i virkeligheden. Og dernæst anvendes denne krise igen af kapitalisterne til at genoprette de tidligere betingelser, men på en højere ekspanderende organisk sammensætning af kapitalen, på basis af en *endnu* større stigning i arbejdets produktivkraft, der skabes ved hjælp af ekstra teknologisk udvikling og en reorganisering af den kapitalistiske struktur gennem værdiformindskelse af kapitalen osv. Kriseperioden rekonstruerer således kapitalen på en sådan måde, at den organiske sammensætning sænkes fra dens meget

høje niveau, hvor det ikke længere var muligt at skabe profitter til videre ekspansion.

Ved at sænke kapitalens organiske sammensætning på den ene side, og ved at øge udbytningen af arbejdskraften på den anden side, opstår der i krisesituationen - selvfølgelig formidlet af sociale kampe osv. - en mulighed for at skabe en kapitalstruktur, hvor arbejdets produktivitet endnu en gang korresponderer med kapitalens videre ekspansion og endnu en gang åbner op for en stigning i den organiske sammensætning, som kapitalens akkumulation indebærer, - altså betingelserne for et boom. Således er den faldende profitrate så at sige en indikator for tabet af og genskabelsen af den kapitalistiske profitabilitet, for fortsættelse af den kapitalistiske akkumulationsproces.

Disse ting erfarer arbejderklassen selvfølgelig direkte på sin egen krop. Arbejderklassen beskæftiger sig selvfølgelig ikke med økonomi, faktisk så er den ikke interesseret i økonomi af nogen art. Marx siger at arbejderne er ligeglade med den politiske økonomi, når de forsøger at kæmpe for højere lønninger og for bedre arbejdsforhold i det borgerlige samfund. De kæmper på basis af den politiske økonomi, imod kapitalens politiske økonomi, men når alt kommer til alt består den revolutionære tendens i marxismen i at forsøge at ophæve ikke kun det kapitalistiske system, men samtidig med det selve den politiske økonomi. Det vil altså sige, at arbejderklassen, som vil afskaffe *både* det borgerlige samfund og dets politiske økonomi, af den grund allerede nu *ikke* er interesseret i de akademiske spørgsmål, som bliver bragt frem af den politiske økonomi eller af *kritikken* af den politiske økonomi.

Og hvis de under udviklingsprocessen får brug for en ren og skær systematik til at udvikle deres egen klassekampsstrategi, så vil de se, at strategien allerede er givet i og med de betingelser, de selv kæmper under. F.eks. er der under boomet selvfølgelig mulighed for at sætte den proletariske politiske økonomi ind mod den borgerlige, dvs. at kæmpe om fordelingen af det samfundsmæssige værdiprodukt mellem kapitalister og arbejdere, at kæmpe for bedre levevilkår, for lighed i det kapitalistiske samfund. I en nedgangsperiode, afgør selve denne nedgang selvfølgelig arbejderklassens strategi; de vil forsøge at holde sig i live, at opretholde deres lønninger, at beholde deres levestandard under arbejdsløshed, de vil på en eller anden måde forsøge at tvinge kapitalisterne til at garantere deres fortsatte eksistens. Og alt dette er meget sandsynligt simpelthen på basis af de givne betingelser, og ingen indsigt i nogen økonomiske love ville ændre klassekampens nødvendige krav, hverken under en ekspanderende kapitalisme eller under en, der er i tilbagegang.

Betingelserne selv, og ikke teorien om disse betingelser, ikke deres empiri og statistik, men kun betingelserne selv, bestemmer massernes bevidsthed og afgør deres mulighed for at arbejde i den ene eller den anden retning.

Så hele det her forsøg på at finde ud af - ved lad os sige de næste tyve års forskning - om profitraten nu også falder i virkeligheden, hvornår dette fald vil føre til en rigtig dyb krise, så man kan sige: om ti år, - vi må forberede arbejderklassen, for vi har fundet ud af at om ti år vil profitraten falde, og man må

udarbejde en strategi til om ti år, når profitraten falder - alt dette er det rene lort, og det rene nonsens.

Arbejderklassen har ikke brug for en økonomisk teori, men *økonomerne* har brug for den.

Altvater: Hvorfor skriver du dine bøger?

Mattick: Hvorfor jeg skriver om økonomi? Jeg kan kun sige, at jeg har en *hobby*, jeg er f.eks. nysgerrig, og tilfældigvis så havde jeg tid mens jeg var arbejdsløs til at tænke over ikke kun marxisterne men også de borgerlige økonomer, og undres over alt det vrøvl, de producerer. Men selv uden den teoretiske viden, som jeg har fået eller ikke fået, - selv uden den, ville jeg udmærket godt vide hvad der skulle gøres i kapitalismens ekspansionsperiode, for det, som jeg kunne gøre, ville ligge lige for, og jeg ville ikke kunne overskride visse grænser, og jeg ville vide, at jeg ville vide, at jeg ville gøre noget *andet* i en depression. Jeg ville kunne påpege overfor arbejderklassen at dette ikke kun er en midlertidig situation, men at den vil komme igen og igen og blive værre og værre, og at man derfor ligeså godt kan se at skaffe sig af med dette elendige kapitalistiske system, for at undgå sådanne situationer. Og hvis arbejderklassen ikke ud fra sin egen livssituation kan fatte det, kan erfare det, dvs. hvis teorien ikke griber masserne ud fra deres egen situation, så kan den kun bruges på biblioteket eller i RUC-bogladen.

Ifølge Marx - og de empiriske fakta har bekræftet hans opfattelse - kan man ikke under en ekspanderende kapitalisme, en kapitalisme som kan udfolde sig og erobre verdensmarkedet, så længe den har objektive muligheder for videre ekspansion, forvente en proletarisk revolution. Man kan kun forvente en proletarisk revolution i forbindelse med kriser, nedgange, når kapitalismen enten midlertidigt eller permanent er ude af stand til at udvikle samfundets produktivkræfter videre. For marxister er det klart, hvilket også de faktiske begivenheder har bevist, at en hvilken som helst form for revolutionær bevægelse, som nødvendigvis må være en bevægelse indenfor arbejderklassen, kun kan opstå i krisesituationen. Det betyder at marxismen i sig selv er en kriseteori og ikke en teori om den kapitalistiske ekspansion.

Ligesom man f.eks. ikke historisk kan overvinde kapitalismen så længe den selv er i stand til at ekspandere mere, sådan kan man også kun virkelig nå arbejderklassen med en eller anden slags strategisk teori i selve krisesituationen. Det er meget simpelt: hvis man under en højkonjunktur fortæller en arbejder at fordi dette system er underlagt krisecyklen, så vil det før eller siden endnu en gang blive tvunget til at sende store masser af arbejdsløse ud på gaderne, så vil han måske være enig eller måske uenig, men det vil ikke få nogen øjeblikkelig indvirkning på hans aktiviteter, så længe han kan blive ved med at arbejde og eksistere indenfor det kapitalistiske samfund. Man har selvfølgelig det teoretiske bevis for at der vil komme en ny krise, at der endnu en gang vil komme stor arbejdsløshed, men denne teoretiske forklaring har kun en meget lille indvirkning

på arbejderklassen som klasse, eller for den sags skyld på hele befolkningen. Men hvis krisen virkelig slår ned, og hvis man pludselig har en arbejdsløshedsprocent på 16 eller 18, dvs. når de empiriske fakta viser at ens teoretiske overvejelser var korrekte, så vil arbejderen måske *huske* at en eller anden tidligere har fortalt ham at systemet er underlagt kriserne, at systemet endnu en gang vil avle arbejdsløshed, og han vil nu indse, at den mand, som fortalte ham dette, havde ret. Men også uden denne opdagelse, uden at tænke tilbage på denne teori, som blev lagt foran ham, vil han erfare arbejdsløsheden empirisk, direkte ved at *være* arbejdsløs. Og fuldstændig uden hensyn til om nogen allerede på forhånd havde teorien *før* det reale faktum - fakta alene afgør udfaldet, kun fakta vil bestemme hans handlinger. Det betyder at teoriens vigtighed er blevet totalt overvurderet i arbejderbevægelsen især efter Lenin.

Marx, som betragtede sig selv som en *videnskabsmand*, som arbejdede, ikke så meget som en revolutionær, for som revolutionær arbejdede han blandt arbejderne i Første Internationale, hvor han talte et andet sprog. Men da han skrev Kapitalen, gjorde han det ikke kun ud fra et revolutionært standpunkt, men samtidig også som en borgerlig videnskabsmand, som forsøgte at finde ud af kapitalismens udviklingslove.

Men selv uden nogen form for teori, ud af betingelserne selv - og det har overhovedet ikke noget at gøre med spontanisme - men der vil ud af betingelserne selv - og det kan bevises empirisk ved hjælp af den historiske udvikling i det 20. århundrede - fremvokse bevægelser og ideer til at reagere på den øjeblikkelige nødvendighed, som selvfølgelig på forhånd kan teoretisk erkendes, men som teori er meningsløs medmindre den verificeres af den faktiske udvikling. Men den faktiske udvikling er tilstrækkelig til at bestemme folkets handlinger, og fordi revolutionen må gennemføres af folkets *masser* og ikke af nogle få økonomer, så bliver der kun et formål tilbage for økonomerne, nemlig at de kan sige: *vi* er teoretikerne, vi vidste på forhånd, hvad der ville ske, og nu er det sket. Og fordi vi vidste det hele på forhånd og fortalte jer det, så skal i lytte til os. Ligesom vi lavede teorien før krisen, vil vi nu lave den teori, der fører *ud* af krisen. Og det er en meget farlig overenskomst, for lige pludselig begynder teoretikerne, de folk som har en forudfattet ide, at forsøge på at handle i stedet for arbejderklassen; de vil forsøge at indprente den deres egne videnskabelige begreber, at give den en strategi. Og indtil nu har vi kun set at denne intelligens, som giver arbejderklassen dens strategier, altid kun har givet arbejderklassen en strategi, der var i intelligensen som en social gruppe's egen specifikke interesse. Af den grund er det nødvendigt for arbejderklassen helt uafhængig af det videnskabelige 'establishment', hvadenten dette er marxistisk eller ikke-marxistisk, at udvikle deres egne begreber, ligegyldigt hvor primitive de er, om de faktiske forhold, om hvordan man skal gå videre for at overvinde deres elendige forhold, enten umiddelbart eller i fremtiden ved at forandre samfundet. Men når virkeligheden selv så at sige bliver til ide, - ifølge Marx - kun da vil virkeligheden og ideen udgøre en helhed, og først da vil den gribe masserne. Indtil da er det hele kun intellektuelle øvelser, som selvfølgelig er meget interes-

sante, men som set i forbindelse med forandringen af samfundet er fuldstændig meningsløse.

Man behøver bare at tage f.eks. det tidsskrift, som Altvater lige talte om, 'Gesellschaft' eller sådan noget, og se på det for at vide, at den slags teoretisering, den slags forsøg på at finde ud af om der nu også virkelig sker en transformation fra værdi til pris, eller fra pris til værdi, og om der nu også virkelig er en mulighed for at klare sig uden det Marx'ske værdibegreb...alle disse problemer har overhovedet ingen interesse, er uden betydning og uden mening for både den kapitalistiske virkelighed, og klassekampens virkelighed. De er fuldstændig formålsløse akademiske øvelser, og derfor bør man som revolutionær overhovedet ikke beskæftige sig med dem. Hvis man er revolutionær skal man ikke lægge hovedvægten på teorien, men på *handling*. Og ved det menes, at man skal gå sammen med arbejderne, og fungere på *deres* præmisser, og ikke lade ens egne præmisser afgøre *deres* handlinger.

Spørger: Jeg vil gerne spørge Elmar Altvater, hvordan en empirisk analyse af akkumulationsprocessen, dvs. en analyse, som ved hjælp af empiri viser profitratens mest betydningsfulde bevægelser, - hvordan en sådan analyse kan hjælpe arbejderklassen til at organisere sig.

Altvater: Jeg tror ikke, at det er så simpelt, at hvis man bare analyserer profitraten, og finder ud af, at den falder, så har man automatisk den revolutionære løsning for arbejderklassen, - det mener jeg ikke. Problemet må stilles på den anden måde. Det er nødvendigt at finde ud af nogle historiske tendenser i det samfund, man lever i og kæmper i. Og det er nødvendigt for så vidt at *uden* dette - og der er jeg enig med Paul Mattick - vil der være spontane kampe. Men problemet er, hvad man skal gøre i disse spontane kampe, hvad skal være målet, - hvad der er et realistisk mål, hvilke illusioner bliver eventuelt produceret under kampene osv. osv. hvordan man finder ud af, hvad man skal gøre efter man har indledt en kamp.

Derfor er det nødvendigt at vide noget om klasserelationerne, og forholdet mellem klasserne er ikke et tal, hvor man siger f.eks.: to millioner arbejdere og to tusinde kapitalister, men det er et forhold som udvikler sig. Derfor siger jeg at det er nødvendigt at analysere kapitalismens udviklingslove, - i første omgang selvfølgelig på et meget abstrakt niveau. Men på den anden side er samfundets udviklingslove heller ikke noget, der udelukkende foregår inde i Marx's hovede, eller i Lenins hovede, eller i Rosa Luxemburgs hovede, i Mattick's hovede eller i *mit* hovede. De foregår i selve virkeligheden, så derfor - hvis man er af den opfattelse, - og det er jeg - at teori er nødvendig for arbejderbevægelsen - så er det også nødvendigt at analysere disse udviklingslove i en meget konkret historisk fase.

Jeg tror, at den position, Paul Mattick kører frem er meget farlig, fordi den på den ene side kun fører frem til muligheden af spontane kampe - arbejderklassen styres af omstændighederne og ikke af analysen af betingelserne for omstændig-

hederne. Men når arbejderne drager erfaringer af de spontane kampe *betyder* det, at de har nogle kategorier, hvor indenfor de gør deres erfaringer, de *tænker* når de drager erfaringer og drager konklusioner på det, og de kan godt drage disse konklusioner uden nogen teori, men i så fald kan disse konklusioner være meget, meget dårlige og meget farlige og uden noget perspektiv. For at konkludere på erfaringer er det nødvendigt at have en teori, derfor tror jeg ikke, at dit arbejde med at skrive bøger er meningsløst, eller kun en hobby, - jeg synes de er bedre end du lige sagde, og mere nyttige end du gør dem til i denne diskussion. På grund af denne opfattelse af forholdet mellem arbejderklassens erfaringer, dens praksis på den ene side, og teorien på den anden, som i de borgerlige samfund, for det meste findes indenfor visse lag evt. også i arbejderklassen, på grund af denne nødvendighed af en dialektisk sammenhæng mellem begge dele, er det nødvendigt ikke kun at analysere kapitalen i almenheds abstrakte system i logiske termer, men at gå videre og analysere den historiske udvikling i bestemte kapitalistiske samfund, på det kapitalistiske verdensmarked - at finde en vej fra den logiske analyse af kapitalen i almenhed til den historiske analyse af det konkret givne historiske kapitalistiske samfund.

Spørger: Mit spørgsmål til Altvater lyder: tror du at den nuværende krise er et vendepunkt til en lang regressiv periode, eller er det kun en cyklisk krise indenfor den eksisterende ekspansive periode?

Altvater: Jeg tror, at man kan karakterisere den kapitalistiske udvikling efter anden verdenskrig som en lang bølge med ekspansive træk, som Mandel gør det. Og jeg tror også at dette eksempel viser loven om profitratens tendens til fald's voldsomhed. På den anden side kan vi finde ud af, at profitraten stiger i boomet, og falder under krisen. Men sagen er, at efter at have overvundet krisen gennem kapitalakkumulation, så vil der i den nye cyklus ikke være mulighed for at få profitraten op på den størrelsesorden, den havde før krisen. Derfor har man gennem mange mange kriser, formidlet profitratens tendentielle fald. Men det betyder ikke at denne faldende profitrate vil nå til et nulpunkt, hvor kapitalismen automatisk vil bryde sammen, det er ikke korrekt. Men enten vil kapitalismen blive tilintetgjort af arbejderklassens revolutionære kraft - og ikke af den faldende profitrate, her er jeg fuldstændig enig med Mattick, - eller også vil kapitalismen frembringe sådanne omstændigheder og betingelser for sin akkumulationsproces, at profitraten vil stige vedvarende til et sådant niveau, at en ny langvarig akkumulationsproces bliver mulig.

Jeg tror at en af betingelserne for den høje profitrate efter anden verdenskrig og den langvarige boom-periode, for det første var den verdensomspændende krise i 29 og årene derefter. For det andet, fascismen i Tyskland og i andre lande, hvorunder udbytningsraten blev drevet op til så højt et niveau, at kapitalen kunne og blev tvunget til at akkumulere. Og for det tredje den anden verdenskrig, hvorunder kapital blev tilintetgjort, og udbytningsraten steg vedvarende, og hvor profitraten derfor, efter afslutningen af anden verdenskrig og efter rekonstruktionen

af produktionens almene forudsætninger som f.eks. reparation af den ødelagte infrastruktur, var tilstrækkelig stor til, at en ny akkumulationsproces kunne begynde. Arbejdernes integration i produktionsprocessen, dvs. integrationen af alle de arbejdsløse var et af de midler hvorved det var muligt at udvide værdiproduktionen og merværdiproduktionen.

Men alt dette er hovedsagelig karakteristisk for Vesteuropa. Og ikke for USA. Men på den anden side havde USA et fortrin m.h.t. arbejdets produktivitet, og det betyder, at USA, selvom lønningerne i 50'erne var højere der end i Vesteuropa, på grund af sit teknologiske førerskab på verdensmarkedet, som skyldtes den højere arbejdsproduktivitet, kunne udveksle sine produkter på verdensmarkedet til meget gode priser og til meget gode profiler.

De vesteuropæiske lande befandt sig i en opgangsperiode på grund af den høje udbytningsrate, og havde derfor en høj profitrate, og USA stod meget stærkt på grund af det teknologiske førerskab og den høje arbejdsproduktivitet; dette var årsagerne til de kapitalistiske landes gunstige bytteposition på verdensmarkedet og derfor havde de en meget høj profitrate.

Men disse betingelser, som jeg ville anse for værende gældende i 50'erne og i første halvdel af 60'erne smuldrede mere og mere, ligesom udbytningsraten blev modvirket af kapitalens stigende organiske sammensætning i de vesteuropæiske lande. Men den stigende organiske sammensætning var et resultat af arbejdets stigende produktivitet i de vesteuropæiske lande, især i Vesttyskland men også i Japan, og det betød, at USA's lederskab m.h.t. arbejdsproduktivitet også smuldrede. Og dette havde som konsekvens, at betingelserne for den høje profitrate både i USA og i Vesteuropa smuldrede.

Jeg tror at dette er hovedårsagen til, at det kapitalistiske verdensmarked fra midten af 60'erne producerer den ene krise efter den anden. Først i form af valutakriser, men efterhånden også produktionskriser. Således har vi nu en situation, hvor vi uden tvivl kan sige at kapitalismen i verdensskala kastes ind i en overakkumulationskrise. Det er derfor jeg tror, at der ikke bliver nogen mulighed for kapitalismen at gå ud af denne krise med et nyt boom, som kan integrere alle de arbejdsløse, som det var tilfældet i 50'erne og i 60'erne. Jeg tror ikke, at denne krise er kapitalismens sidste, for jeg kan ikke se nogen revolutionær bevægelse i de højt udviklede kapitalistiske lande, som vil være i stand til at gennemføre revolutionen indenfor de næste par år, - der er selvfølgelig et revolutionært potentiale, men ingen stærk revolutionær bevægelse.

Men jeg tror også at den periode med kapitalistisk velstand i 50'erne og 60'erne er borte. Jeg tror hverken at kapitalisterne eller den kapitalistiske stat er i stand til at genoprette denne tilstand med ekspanderende kapitalisme, det kan ikke lade sig gøre. Men hvad er konsekvenserne af dette? For det første er det en mulighed at kapitalismen vil blive præget af højere arbejdsløshedsprocenter end før. Men det betyder flere sociale og politiske konflikter for det borgerlige samfund, det betyder også erfaringer for arbejderklassen i flere lande og det vil sige mulighed for fremvækst af klassebevidsthed og klasseorganisationer.

Men på den anden side kan det også komme til at betyde at kapitalistklassen og den borgerlige stat vil skabe betingelserne for en ny ekspansiv kapitalisme. Men jeg kan ikke forestille mig at dette skulle kunne lade sig gøre uden det der i Italien kaldes 'involuzione della democrazia', dvs. det modsatte af en udvikling af de demokratiske strukturer, dvs. transformationen af staten til en autoritær stat. Og det forandrer også de politiske omstændigheder omkring klassekampen og organiseringen af arbejderne. Og det er derfor det er så vigtigt at analysere krisen i dag, for at finde ud af, og vide, hvad der vil ske, eller sandsynligvis vil ske, - og for at finde ud af hvilke alternativer der er for klassebevægelsen, derfor understreger jeg de teoretiske analysers betydning og vigtighed, og derfor kan jeg ikke være enig med Paul Mattick, når han kun understreger de faktiske betingelsers betydning for arbejderklassens bevidsthed. Efter min mening bestemmes bevidstheden ikke automatisk af de virkelige forhold men bestemmelsen sker gennem teoretisk udarbejdede kategorier. Der er vi uenige. Indtil videre.

Mattick: I 1929 skrev jeg en pjece, som hed: Krisen er permanent. Det var den selvfølgelig ikke. Men jeg var ikke den eneste, for ligegyldig hvilken slags teori man havde, selv hvis man var en borgerlig teoretiker, så følte man på det tidspunkt at krisen var permanent. Hvad enten man var hr. Bucharin fra bolchevikkerne, eller fru Moskowska fra Socialdemokraterne, så følte man, at dette var kapitalismens sidste krise. Og selv filosoferne, som Spengler, skrev om Vestens undergang og mente at det var forbi med det kapitalistiske system. Men så så vi, at efter et stykke tid, var det muligt for borgerskabet, fordi der ikke kom nogen revolution, på en eller anden måde at konsolidere sig under krisen, at finde en eller anden måde at overvinde krisen på.

I bund og grund kan en krise kun overvindes på to måder, - altså en kapitalistisk krise, som dækkes af begrebet overakkumulation. Enten ved en tilstrækkelig sænkning af kapitalens organiske sammensætning, som hæver profitraten for de fremherskende kapitalister, eller ved en tilstrækkelig stigning i arbejdsproduktiviteten, som kan forøge den profitmasse, der er nødvendig for kapitalens videre ekspansion. Der er kun de to muligheder, som selvfølgelig antager mange karakteristika indenfor markedsforholdene, men som alle kan føres tilbage til dette fundamentale forhold. Krisens funktion, som gennemførtes både økonomisk og politisk, var at sænke kapitalens organiske sammensætning og hæve arbejdsproduktiviteten. Politisk via fascismen og økonomisk gennem 'New Deal', og det indebar en situation der var meget anderledes end den i det 19. århundrede.

I det 19. århundrede blev alle kriser så at sige 'løst' ved at man lod deflationsprocesserne få frit løb til på et rent økonomisk niveau at ødelægge tillægskapitaler, til at sænke arbejderens indkomster, til at hæve arbejdsproduktiviteten via store arbejdsløshedsmasser osv. Men i 29'krisen, som var meget dybere og som omfattede hele verden, var disse metoder fra det 19. århundrede ikke længere effektive. Da borgerskabet selv var ude af stand til at overvinde denne krise-

situation var det nødvendigt for den borgerlige stat at træde ind i billedet og forsøge at overvinde krisen ved hjælp af statslige interventioner, dvs. ved hjælp af en udvidelse af kreditpolitikken, som var et forsøg på at fremme produktionen, ikke på grund af profitterne, men kun for at mindske arbejdsløsheden, på basis af opbyggelsen af en stor statslig gæld. På den måde håbede de, at det som tiden gik, ved at forhindre at krisen uddybedes, ville blive muligt for kapitalen gennem sine egne mekanismer at udvikle betingelserne og enden til videre ekspansion.

Men på en eller anden måde slog det fejl. Både i Tyskland og i USA. I 1937 var der f.eks. i USA stadig omkring 8-9 millioner arbejdsløse på trods af alt det offentligt igangsatte arbejde, som byggede på non-profitabel produktion. Og det var først 2. verdenskrig som muliggjorde en overvindelse af den kapitalistiske krise, som så at sige varede fra 1929 til 1939.

Det vil altså sige at ved - ikke at akkumulere kapital - men ved at ødelægge kapital var det muligt på verdensplan at sænke den organiske sammensætning i en sådan grad, at det efter afslutningen på krigen var muligt at bruge den kraftige teknologiske udvikling, der var sket under krigen, i produktionen til kapitalistiske formål. Og denne kombination af en lavere organisk sammensætning af totalkapitalen med en på verdensplan meget højere arbejdsproduktivitet og meget lavt indkomstniveau for størstedelen af verdensbefolkningen, gjorde det muligt at gå ind i et nyt opsving hvor det var muligt, at skabe de profitter, der var nødvendige for en kapitaludvidelse på verdensplan, som selvfølgelig ramte forskellige lande i forskellig grad, men som ikke desto mindre fik betydning for hele verdensøkonomien.

Men selv da var det ikke helt muligt at skaffe sig af med al statslig intervention, for selv indenfor dette generelle opsving, var der situationer hvor økonomien fluktuerede og nogen gange nåede et farligt punkt med tilbagetrækning, hvor det var nødvendig med fortsat statslig intervention for at understøtte det kapitalistiske systems autonome mekanismer, til selv at arbejde sig ud af krisen. Og via denne kombination af autonome mekanismer til at overvinde krisen plus statslig intervention, hvor dette var nødvendigt, var det muligt at skabe en tilstand med velstand i omkring 25 år, noget der aldrig er set før i verden. Og alle de mennesker som f.eks. i 1929 havde troet at nu var enden der, at det var kapitalismens dødskrise, nåede nu efter kapitalismens enorme succes, efter den enorme kapitaldestruktion, til det modsatte standpunkt: at kapitalismen måske for evigt har fundet en kriseløsning, har fundet en måde at overvinde sine kriser på.

Og alle teorierne om at kapitalismens modsætninger ikke længere fungerer indenfor den kapitalistiske markedsøkonomi, på grund af mulighederne for at stabilisere systemet og endda give det en progressiv udvikling ved den rette statslige intervention, denne ide var fremherskende indtil den endnu en gang blev rendt over ende, endnu en gang blev ødelagt af krisen, som brød ud på trods af al statslig intervention, og på grund af at kapitalismens autonome mekanismer imellemtiden havde udtømt sig selv.

Og nu befinder vi os i en situation, hvor man kunne sige, at det ser ud som om vi har en krise, som borgerskabet ikke længere er i stand til at overvinde. Netop af den grund fortalte jeg først hele denne historie, fordi vi i 1929 havde den samme holdning. Vi følte at dette var den afsluttende krise, og når man ser på den nuværende krise, kan man også forestille sig, at dette på en eller anden måde udgør kapitalismens endeligt, - de vil aldrig være i stand til at redde sig ud af dette roderi, det hele er alt for kompliceret og gået alt for langt til at man kan gentage en ekspansionsproces i verdensomfang.

Man må imidlertid huske på dette: Hvad betyder en endelig eller en afsluttende krise? Det kan kun betyde at en situation med tiltagende elendige vilkår for større og større dele af befolkningen vil skabe en bevidst udvikling, eller vil skabe holdninger, der er parate til at gå *imod* systemet og parate til at angribe selve systemet. Man behøver ikke nogen revolutionær teori til det, for man vil simpelthen forsøge at sikre sine levevilkår under den forværrede kapitalistiske økonomi, i nedgangsperioden. Her har man nået en objektiv grænse for kapitalismen, fordi den for at overvinde sin krise under alle omstændigheder, *må* forringe arbejderens muligheder for at opretholde deres levestandard. De *må* skærpe udbytningen, dvs. borgerskabets reaktion på arbejderklassens angreb, - hvis der kommer et sådant angreb - vil bestemme hvordan den nære fremtid *politisk* vil tage sig ud. Og da de ikke er i stand til at reagere økonomisk, kan de selvfølgelig - da de for at komme over krisen nødvendigvis *må* undertrykke arbejderne - kun bruge politiske midler. Den verdensomspændende inflation er - eller var i det mindste fra begyndelsen - kun et instrument til at få arbejderklassen, og stort set hele befolkningen, for så vidt som de ikke var kapitalister, til at betale for den ikke-profitable produktion, til at betale for formindskelsen i totalprofittens størrelse, som skyldtes udgifter, som ikke kunne akkumuleres i tillægskapital.

Det vil sige, at hvad de ikke kunne få ud af arbejderne i selve produktions sfæren, ved at reducere lønningerne, ved at forlænge arbejdstiden osv. forsøgte de at få i cirkulationssfæren, ved at hæve priserne mere end lønningerne. Hele denne proces med at reducere arbejderens levevilkår for at hæve profitterne tvang hver enkelt kapitalistisk stat til også at gå ind i denne inflatoriske proces, for at hævde sig i konkurrencen med andre kapitalistiske stater, for at eksportere mere og importere mindre. Hele denne inflatoriske proces, for at hævde sig i konkurrencen med andre kapitalistiske stater, for at eksportere mere og importere mindre. Hele denne inflatoriske proces viser den nuværende profittates utilstrækkelighed til at indlede en videre kapitaludvidelse og til at overvinde depressionen.

Hele denne inflation er selvfølgelig selv et tveægget sværd; efter et stykke tid rammer den også borgerskabet selv. Den gør det umuligt at beregne, - den gør verdensmarkedet til et sandt kaos, den skaber situationer hvor folk bliver meget urolige, fordi lige så snart man opnår noget som kan kaldes profitter, taber man dem igen på grund af sociale uroligheder i samfundet, strejker osv.

Den bliver et instrument, som det er umuligt at kontrollere; fordi den er international og fungerer via konkurrencen vil den også ramme alle lande. Inflationens udbredelse er kun et andet udtryk for udbredelsen af den almene krise, som kapitalismen befinder sig i. Hvis arbejderklassen ikke desto mindre, på grund af de omstændigheder, den befinder sig i, ikke af historien bliver presset til at engagere sig i kampe, som vil afslutte dette system, så er der ingen anden mulighed end at den underkaster sig kapitalismen og så vil borgerskabet finde en måde den kan genoprette akkumulationsprocessen på. - Enten gennem fascisme eller en 3. verdenskrig, - men på en eller anden måde forbundet med og i sammenhæng med dets egen struktur. Det må det gøre, for ellers går det fra en nedgang til en endnu værre situation. For et statisk samfund under kapitalismen sygner ikke bare hen, det er et regressivt, et nedadgåendssamfund.

Med uddybningen af krisen, vil vi stå overfor muligheden enten af alle slags spontane oprør blandt arbejderne - fordi der for tiden *ikke* eksisterer nogen organisation som kan organisere en eller anden slags modstand mod kapitalismen, men kun organisationer som vil opretholde status quo. Arbejderklassen bliver nødt til, hvis den overhovedet vil handle, at handle spontant ud fra sine egne betingelser og forandre hele situationen.

Og det betyder, hvis man stadig tror på begrebet 'revolutionær forandring', så er ens eneste mulighed for at holde fast ved dette begreb, at man så at sige går ud fra muligheden af en spontan rejsning i arbejderklassen imod kapitalens diktat.

Hvis man ikke tror på den slags spontane muligheder, så må man logisk indrømme, at borgerskabet vil finde en udvej, på dets egen maner. Dvs. man vil få nye fascistiske systemer over hele verden. Selvfølgelig kan dette være en udviklingsproces, som alt efter klassesituationen i hvert enkelt specifikt land, vil sprede sig, men i nogen lande har man allerede et fascistisk system og har haft det længe, så det er kun i visse af de dominerende kapitalistiske lande, at der stadig er et valg mellem et udtalt fascistisk system og en slags formalistisk demokrati, som med andre midler forsøger at gøre de samme ting. Og disse andre midler falder f.eks. under begrebet 'indkomstpolitik'. Hvis f.eks. inflationsprocessen ikke virker længere, hvis den hele tiden er en hæmsko for borgerskabet selv, så må man tilbage til en eller anden slags national overenskomst om bytteforholdet, til en eller anden slags faste udvekslingsforhold. Man må finde en vej ud af denne internationale konkurrence som allerede sønderriver det kapitalistiske system. Og den eneste måde er at stoppe inflationsprocessen. Og selvfølgelig er inflationen ikke en national proces, der falder ned fra himlen, men simpelthen borgerskabets bevidste politik til at løse nogle af dets problemer på dets egen maner. De kan også løse dem på andre måder, som de løste dem i det 19. århundrede ved hjælp af deflatoriske midler, og de forsøger nu, fordi inflationen tenderer at nå et galloperende stade, at løbe væk fra deres kontrol, at stoppe hele udviklingen og det er her at indkomstpolitikken kommer ind.

Det betyder statslige direktiver, - ikke for profitterne, for profitterne *skal* skabes for at det kapitalistiske system skal kunne fortsætte - men udelukkende for lønningerne, dvs. kontrol af lønningerne, og forsøg på at holde dem der, hvor de

ikke udgør en fare for skabelsen af den mængde profit, som gør det muligt at fortsætte kapitaludvidelsen. Det vil sige at indkomspolitikken er begyndelsen til et nyt angreb på arbejderklassen i internationalt format, i forsøget på at overvinde de problemer, kapitalismen i dag befinder sig i.

Oversat fra engelsk af Lotte Holm

ALMEN RETS- LÆRE OG MARXISME	
EUGEN PASUKANIS	
	BIDRAG TIL KRITIK AF DEN POLITISKE ØKONOMI
FORLAGET KURASJE KØBENHAVN 1975	

**Eugen Pasukanis:
ALMEN RETSLÆRE OG
MARXISME.**

Hermed udgives én af de betydeligste bidrag til udviklingen af den marxistiske retsopfattelse. Om bogen skriver Karl Korsch: »Den er fra begyndelsen til enden et med nærmest pedantisk nøjagtighed gennemført forsøg på en strengt 'ortodoks' anvendelse af den materialistiske betragtningsmåde på retsvidenskabens særlige felt...«.

17,50 kr; 120 sider.